

Reprezentatív könyv a selmeci kamaragrófok portréiról

ČELKOVÁ, Mária – ČELKO, Mikuláš – GRAUS, Igor:
Portréty komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17.–19. storočí. – Porträts der Kammergrafen und Persönlichkeiten der Berg- und Hüttenwesens auf dem Gebiet der Slowakei im 17. bis 19. Jahrhundert. Banská Agentúra – Zväz hutníctva, ŕažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky. Košice, 2007. 192 old., színes és fekete-fehér illusztrációkkal.
(A könyv teljes szövege kétnyelvű, szlovák és német.)

DR. PANDULA ATTILA CSc.

Jelentős, *interdiszciplináris* jellegű (művészettörténeti-, bányászattörténeti-, történelmi segédtudományi stb.) kötet, forráskiadás.

A könyvhöz *PhDr. Labuda, Jozef CSc.*, a *Slovenské banské múzeum – Szlovák Bányászati Múzeum (Banská Štiavnica – Selmecebánya)* igazgatója írt tartalmas előszót. Az egyik szerző, *Čelko, Mikuláš* a selmecebányai *Bányakamaragrófi Hivatal* történetét tekinti át, kitérve annak jog- és gazdaságtörténeti vonatkozásaira is. A középkori előzményekből kiindulva taglalja e sajátos szervezetet, annak fejlődését, fokozatos differenciálódását. Ír az *Alsó-Magyarországi Bányakamara* sajátos szerepéről, a 16. és 18. századi magyar rendi mozgalmak, függetlenségi harcok idején. Érinti azt a kérdést, hogy ez az intézmény miért „székel” *Selmecebányán*.

Taglalja a *Magyar Kamarához*, illetve a *Bécsi Udvari Kamarához* fűződő viszonyt, annak változásait, az egyes hivatalok közötti alá- és fölérendeltségi viszonyt stb. Áttekintést kapunk az „utód” intézményekről: *K. k. Niederungarische Berg-, Forst- und Güterdirektion, Magyar Királyi Főbányaiigazgatóság (Königliche Un-*

rische Ober Bergdirektion). Olvashatunk e szervezet folyamatos fejlődéséről. Végül ír a térség bányászatának, bányászati szervezeteinek és a fennmaradt történeti forrásanyagának helyzetéről az 1918 utáni időszakban.

A kötet anyagának gerincét *Mgr. Čelková, Mária* művészettörténész írta (*Slovenské banské múzeum – Szlovák Bányászati Múzeum, Banská Štiavnica – Selmechánya*). Ő már hosszú ideje foglalkozik a vonatkozó, egyedülálló történeti ikonográfiai anyaggal.

Részletesen ismerteti a selmechányai portrégyűjtemény kialakulását, történetét. Ennek az anyagcsoportnak legfontosabb része 51 történeti portré (olajfestmény), amelyek a fő- és (al-) bányakamara-grófokat-, illetve más jelentős személyiségeket ábrázolnak a bányaügy, a kohászat, illetve a bányászati oktatás területéről. A szerző igyekszik felvázolni ennek a kiemelt történeti forráscsoportnak a helyét az Európa különböző országaiban található hasonló gyűjtemények között. Minden túlzás nélkül hangsúlyozható, hogy *Selmechányán* őrzik a legjelentősebb ilyen karakterű gyűjteményt.

A jelenlegi kollekció a múzeum anyagában 58 történeti festmény, 25 grafikai portré, 3 kő epitáfium, 2 relief, 10 szobrászati emlék, 5 érem, 2 pipafejen fennmaradt portré, 25 korabeli történeti fénykép.

Čelková ír a selmechányi *Főkamaragrófi Hivatalról*, illetve a *Kamarai Udvarról (Kammerhoff)*, *Selmechánya* meghatározó jellegű műemléképületéről s ennek jelentőségéről, a gyűjtemények ottani elhelyezéséről. Ír az épületcsoport sokszori átalakításáról, a közreműködő (tervező) művészekről, mint pl. *Julio Ferrari* és *Pietro Ferrabosco*. Olvashatunk az épületegyüttes modern kori restaurálásáról, majd múzeummá alakításáról is.

A *Bányakamara* épületében régóta őrizték a bányaügy vezetőiről készült, folyamatosan gyarapodó reprezentatív arcképsorozatot, amelyről pl. már *Virosil, Johann* 1822-es leírásából is tájékozódhatunk. A források alapján megállapítható, hogy ez a sorozat eredetileg 20 képből állt. Később, különféle átszervezések, megszüntetések stb. során, a 19. század második felében még 31 kép került a gyűjteménybe.

A direkt bányászati ikonográfiai anyagon túl, a reprezentatív sorozatban megtalálhatók a *Habsburg család*, illetve rokonság egyes tagjainak ábrázolásai is, pl. az uralkodópár, *Mária Terézia* és *Lotharingiai Ferenc* 1751-es látogatása kapcsán készült képek. A sorozatban szerepelnek a *Bécsi Udvari Kamara* egyes vezető személyiségei (pl. gróf *Königsegg, Ferdinand Karl*, a bécsi *Bányászati- és Éremügyi Kamara (Wiener Hofkammer für Berg- und Münzwesen)* elnöke. Megjelennek szomolnoki és gölnicbányai bányászati vezetők is (pl. báró *Moltz, Georg Ernest*). A sorozatot igen jól egészítik ki a *Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia* rektorairól, professzorairól stb. készült festmények (pl. *Pöschl-Schemnitzer, Eduard*).

Az ábrázolt személyek sorában megemlíthetők pl. *Wendenstein, Johann* (főkamaragróf: 1624–1628), báró *Ioanelli János András* (főkamaragróf: 1663–1673), báró *Thavonat, Ludwig Albert* (főkamaragróf: 1693–1717), báró *Mitrovszky, Johann Nepomuk* (főkamaragróf: 1735–1747), *Zipser Mátyás* (egyes bányák élén álló előljáró: 1749–1768), báró *Drevenyák Ferenc Xavér* (főkamaragróf: 1816–1818), *Schweitzer Gábor Miklós* (rektor: 1834–1845) stb.

A szerző, részben a selmecbányai sorozat alapján, művészettörténeti elemzést ad a portréfestészetről (a 17. század elejétől 1918-ig terjedő időszak vonatkozásában).

Ezután részletesen leírja, bemutatja valamennyi, a gyűjteményben szereplő festményt, grafikai ábrázolást stb., kitérve az ábrázolt személyek archontológiai, szakmai, életrajzi stb. adataira. Megjegyzendő, hogy egyesekről több, különféle időszakokban készült ábrázolás is van *Selmecbányán*. A kötetben olvashatunk a közölt képeket alkotó művészekről is.

A könyv szerzői ugyan nem oldják meg – nem is tekintik, érthetően, feladatuknak – az alábbi problémákat, de a közölt történeti ikonográfiai anyag egy sor, a magyar bányászattörténetben eddig sajnos nem érintett témára világít rá, s ehhez ad kiváló forrásanyagot.

Abból indulok ki, hogy a korabeli gyakorlatnak megfelelően e többségükben művészettörténeti szempontból is kvalitásos ábrázolások nyilvánvalóan a „valóságot” mutatják be az utókornak. A

rajtuk megjelenő személyek az esetek egy részében talán kissé idealizáltak, ruházatuk, annak részletei, fegyvereik, inszigniaik, kitüntetések, a környezet bemutatása viszont a valóságot tükröző *hiteles* ábrázolás. (Ezért is van e portréknak kiemelt forrásértéke.)

Az alsó-magyarországi bányavidék élén álló főkamaragróf egyes időszakokban katonai vezetőnek is számított. Feltehetően ezért támaszkodik jobbjával marsallbotra (parancsnoki botra) a páncélt és parancsnoki szalagot viselő báró *Ioanelli János András*, aki 1664-ben *Lévánál* személyesen is vitézül harcolt a törökök ellen.

Megoldatlan kérdés, hogy mit keres pl. hangsúlyozott formában a bányászati vezetők, de adott esetben alsóbb tisztviselők ábrázolásain is a *kutlas* (cutlas)? Ez már igen korán megjelenik a tárgyalt képanyagon. Pl. 300 évvel ezelőtt báró *Hellenbach, Johann Gottfried* esetében. De ilyen díszfegyver látható pl. *Kempf Ignác, Zipser Máttyás* és gróf *Colloredo József* ábrázolásain, melyek különféle időszakokban készültek.

Rendkívül érdekesek ezek az ábrázolások a magyar bányászviselések (egyenruhák) története szempontjából is. Erről az oldalról vizsgálva az emlékcsoportot szintén sajátos eredményre juthatunk.

Így például mi lehet az oka annak, hogy egyes – különböző időszakokban készült – ábrázolásokon a megjelenített személyek a császári–királyi hadsereg tábornoki, ezredesi egyenruháihoz nagyon nagy mértékben hasonlító ruhákban kerültek ábrázolásra, amelyeken (nyilvánvalóan hivatali beosztásuknak megfelelően) a rendfokozati jelzések is jól láthatóak? (Például báró *Mayern, Carl Theobald* [főkamaragróf: 1747–1749], *Kempf Ignác* [főkamaragróf: 1750–1751], *Amon* körmöcbányai polgár és várgondnok [a 18. század utolsó harmada]). Azzal végképp nem tudok mit kezdeni, hogy *Moltz, Georg Ernest*, kiváló szakíró és bányászati szakember, aki pl. *Szomolnokon* működött, miért van nehézlovas – vértés – tábornoknak (ezredesnek) öltöztetve? Még a rendfokozatának megfelelő vértezetet is megjelenítették a festményen! Egyébként nagyon valószínű, hogy *Moltz* még katona sem volt...

Egyes megjelenített előljárók a korabeli férfividatnak megfelelő ruhákban, tőrkarddal kerültek megörökítésre („divatos úrfiúk”), pl. gróf *Stampfer, Johann Gottlieb* (főkamaragróf: 1765–1774), báró *Mitrovszky Károly* (főkamaragróf: 1774–1777; 1790–1798).

Egyes személyek ugyanezidőtájt pedig magyar főnemesi-nemesi díszöltözeteket hordanak a képeken: pl. *báró Fischer János* szomolnoki adminisztrátor (1750), *Rupprecht, Anton Leopold* professzor a *Bányászati- és Erdészeti Akadémián*, 1790. körül.

Megint más, a sorozatban szereplő személyiségek a korabeli vezető állami hivatalnoki – vagy ahhoz nagyon hasonlító – egyenruhában kerültek megörökítésre, amelynek semmilyen bányászati jellege, részlete nincs (pl. *báró Schluga Ignác*, főkamagróf: 1810–1816).

A 18. század utolsó harmadától – párhuzamosan – megjelenik egy nyilvánvalóan már rendszeresített jellegű bányász egyenruha (díszruha), a különböző ábrázolásokon a megjelenített személy beosztásának, rangjának megfelelő (rang)jelzésekkel, díszítmennyekkel (pl. *gróf Colloredo József*, főkamagróf: 1778–1790, *gróf Vrbna Rudolf*, titkos tanácsos a *Bécsi Udvari Kamaránál* [bányaügy, éremverés], kamarai alelnök: 1801–1804, *Deschan Gottfried*, szomolnoki inspektor: 1805 körül).

Báró Drevenyák Ferenc Xavér (főkamagróf: 1816–1818) egyik arcképén – ugyanebben az időszakban – szokatlan bányászjellegű („tábornoki”) uniformisban van lefestve: fekete egyenruha, magas arany állógallérral, arany díszítésű („rangjelzéses”) mandzsettákkal, díszes arany vállapokkal, az utóbbiakon vállrojtok; arany korona alatt ezüst keresztbe fektetett ék és kalapács; középen fekete osztott vállap; hatosztatú díszes arany öv, nagyméretű ezüst csattal, ezen arany kétféjű sasos címer.

Különösnek tűnhet az is, hogy ezeken az ábrázolásokon az általában alapvető bányász inszignianak tartott bárd viszont egyáltalán nem jelenik meg, illetve csupán egyetlen esetben találkozunk ennek teljesen „elkorcsosult”, fokoszerű változatával (*báró Mechtl József Ágost*, alkamagróf: 1760–1778 portréján).

Érdekes lehet ezen öltözetek színeinek az elemzése is, amely szintén nem igazán felel meg az eddigiekben kifejtetteknek.

Feltűnő, hogy a bányaügy vezetői gyakorlatilag egyidőben rendszeresített (?) öltözeteikhez különféle, hangsúlyozott csatokat viselnek (nyilvánvalóan ezeket is a valóságnak megfelelően ábrázolták a művészek). Pl. *gróf Colloredo József* (főkamagróf: 1778-1790) elnyúló, hosszúkás ezüst csat közepén (ezüst) kereszt-

be fektetett ék és kalapács, *gróf Vrba Rudolf* elnyúló, hosszúkás ezüst csat, szélein (körben) pontsor díszítéssel, közepén kétfejű sasos arany címerrel.

Dr. Graus, Igor, a *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Banskej Bystrici – a Szlovák Köztársaság Belügy-minisztériuma – Besztercebányai Állami Levéltár*) igazgatója, a jeles szlovák falerisztikus* elemzi a közölt ikonográfiai anyagon megjelenő falerisztikai elemeket. Hazai és külföldi rendjelek és kitüntetések, azok tipológiája, a könyvben ábrázolt (Szent István rendi) díszöltözetek egyaránt szerepelnek a tanulmányban. Rövid történeti áttekintés után részletesen elemzi a képeken látható – részben igen érdekes – darabokat. Például selmecbányai sorozat képein tanulmányozható az uralkodói kegyelmi érmek viselési gyakorlata (*Höhengarten Lajos Bertalan*, alkamaragróf: 1748–1773, portréin). Ezek az ábrázolásokon jól nyomon követhető pl. a *Szent István Rend* jelvényeinek tipológiája (*báró Gerliczy Ferenc*, főkamagróf: 1798–1811), *báró Mednyánszky Dénes*, a *Bányászati és Erdészeti Akadémia* rektora: 1867–1873). Adott esetben igen sajátosak a *Szent István Rend* (e képek által igen jól dokumentált) korabeli szalagviselési formái (pl. *Höhengarten Lajos Bertalan*, *báró Gerliczy Ferenc*, *báró Drevenyák Ferenc Xavér* portréi).

A kötetben gazdag, különféle tudományterületeket, témaköröket reprezentáló bibliográfia is közlésre került. A szlovák szakirodalom mellett német, magyar és cseh nyelveken megjelent művekre egyaránt hivatkoznak a szerzők. Ez – némiképpen eltérő tartalommal – megtörténik a lábjegyzetek esetében is.

Kiemelkedő értéke a kötetnek, hogy igen jó minőségben közlésre kerül valamennyi, a gyűjteményben megtalálható portré, sőt adott esetben azoknak valamilyen szempontból különösen érdekes részlete is.

A könyv természetesen elsősorban művészettörténeti, bányászattörténeti, történeti ikonográfiai műnek tekinthető. De fontos

* *Falerisztika*: a kitüntetésekkel foglalkozó, a történelem segédtudományai körébe tartozó speciális tudományág. (*A szerkesztő.*)

forrása lehet egyes történelmi segédtudományoknak is (pl. archonológia, faleriszтика, genealógia, heraldika, inszigniológia), de ebben a vonatkozásban akár a viselet- vagy a fegyvertörténet is említhető.

Bányászattörténeti konferencia-kötet Rozsnyóról

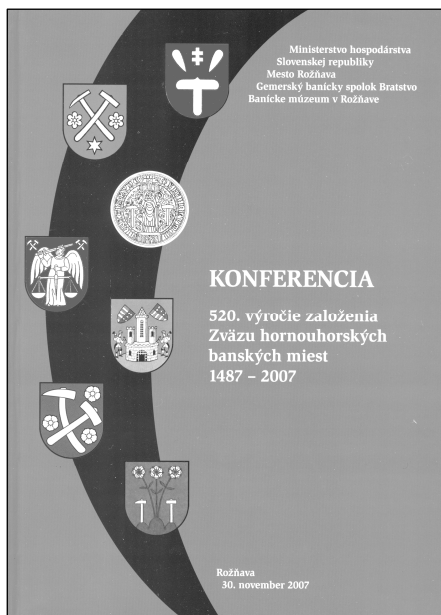
Konferencia 520. výročie založenia Zväzu hornouhorských banských miest 1487 – 2007. Rožňava, 30. november 2007.
Szerkesztette: *Peter Štefanča és Eva Tományová.* Gemerský banický spolok Bratstvo, Rožňava, 2007. 127 old.

HADOBÁS SÁNDOR

A *Felső-magyarországi Bányavárosok Szövetsége* megalakulásának 520. évfordulója tiszteletére jól szervezett nemzetközi konferenciát rendeztek 2007. november 30-án *Rozsnyón*. Az elhangzott előadásokat, valamint több más tanulmányt tartalmazó izlées kötetet már a rendezvény napján kézbe vehették a résztvevők. A kiadvány számunkra különösen érdekes, hiszen a történelmi *Magyarország Felvidékének* gazdaság- és technikatörténetéhez szolgáltat újabb adalékokat.

Marián Skladaný pozsonyi történész szűkebb kutatási területe a 15-16. század gazdaságtörténete, ezen belül a bányászattal is szívesen foglalkozik. Az elmúlt évtizedekben több tanulmányt publikált a *Thurzókról* és a *Fuggerekkel* közös vállalkozásukról. Most *Középkori bányászat Szlovákiában* címmel ad áttekintést az iparág korabeli történetéről. Részletesebben foglalkozik a *Felső-Magyarországi Bányavárosok Szövetségének* 1487 karácsonyán *Kassán* tartott gyűlésével és az ott kiadott statútummal, amely a *Münchenben* őrzött ún. *Thurzó-kódexben* maradt fenn. Újdonság, hogy köz-

li a dokumentum aláíróinak neveit; így megtudjuk például, hogy *Rudabányát Pauli Tamás* jegyző és *Dyack Mátyás* bányamester képviselte a nevezetes összefogásban.

A magyar szakemberek által is jól ismert és tisztelt *Ivan Herčko* a selmecbányai *Bányászati és Erdészeti Akadémia* történetéről ad rövid, de rendkívül tartalmas áttekintést.

Jozef Marcinko kaszai jogász és jogtörténész a gölnicbányai bányajogról szóló tanulmányával jelentkezik a kötetben. A témát a szerző sokoldalúan feldolgozta már, 2004-ben könyvet is publikált róla.

A kötetben és a konferencia előadói között *Magyarországot dr. Izsó István* bányamérnök-jogász, miskolci bányakapitány, a

hazai bányászattörténet jeles kutatója képviselte. Előadásának szövege (*Telkibánya és Rudabánya bányászatáról*) magyarul olvasható, részletes szlovák nyelvű összefoglalóval.

Jozef Širila és *Erik Sombathy* a szlovákiai bányászati emlékhelyeket összekötő idegenforgalmi útvonal, a most formálódó „*Szlovák Bányász Út*” (*Slovenská Banská Cesta*) egyes álmásait és objektumait ismerteti vázlatosan.

Peter Štefanča több írással is szerepel a kiadványban (*Rozsnyó, az ércbányászat városa; Az évszámok Rozsnyó és környéke ércbányászatáról és kohászatáról; A bányászat és a kohászat technikai emlékei – Gömör kulturális öröksége*).

Ján Hlobil a dobsinai kobalt-nikkelbányászatról ír, *Eugen Klavdivik* a *Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.* vashegyi (*Zeleznik*) vasércbányászatát elemzi részletesebben.

Jozef Slavkovský a kelet-szlovákiai bányavárosok újabb keletű bányászati vonatkozású érmeiből mutat be néhányat.

Edita Kušnierová a falképekkel díszített középkori templomokról, mint a korabeli gömöri ipari konjunktúra kulturális tünetéről értekezik.

A kötet egyik legérdekesebb tanulmánya több szerző (*Lubomir Mihok, Ludmila Moravčíková, Jozef Petřík*) munkája. Címe magyarul: *Faszéntüzelésű nagyolvasztók a Sajó folyása mentén*. 14 üzemről adnak hírt, amelyek a 18-19-20. században működtek, név szerint a következőkről: *Dernő (Drnava), Lucska (Lúčka), Henckó (Henckovce), Alsósajó (Nižná Slaná), Betlér (Betliar), Oláhpatak (Vlachovo), Dobsina (Dobšiná), Rédova (Rejdová), Gombaszög (Gombasek), Vidová (Vígtele), Csetnek (Štítnik)* – 2 telephely, *Kuntapolca (Kunová Teplica), Berzéte (Brzotín)*. Közli és elemzi az egyes helyeken gyűjtött kohósalakok kémiai és mikroszkópos elemzésének eredményeit. Fényképet is bemutatnak csaknem mindegyik kohóról.

Szintén három kutató fogott össze a rozsnói bányászati múzeumban található, vasfeldolgozásból származó salakok metallográfiai elemzésére (*Lubomir Mihok, Petra Fečková, Ján Hlobil*).

Peter Cengel és *Pavol Horváth* közleménye a *Beretke (Bretka)* közelében található *Prielom Muránky* nevű helyen egykor állt vasolvasztóról hozza nyilvánosságra az eddig feltárt adatokat. Az üzemről, s egyáltalán a beretkei bányászati-kohászati tevékenység három korszakáról (1655 körül, 1773-1780 és a 19. század) mostanáig nem esett érdemleges említés a szlovákiai szakirodalomban; ez az első kísérlet történetének feldolgozására.

A kötet utolsó tanulmánya (szerzője *Miroslav Lacko*) a szlovákiai bánya- és kohóüzemek szövetsége megalakulását és tevékenységének első éveit vizsgálja, mely alcíme szerint adatokkal kíván szolgálni az 1918 és 1945 közötti időszak szlovákiai bányászatának szervezeti kérdéseire irányuló kutatásokhoz.

T a r t a l o m

Tanulmányok

- A bánya szíve az érc. (A XVII. századi Selmec Marsigli-féle bemutatása alapján.) (Papp Péter) 3
- Emlékek a borsod-gömöri bányászat múltjából.
(Mendly Lajos) 25
- A bükkszéki kőolaj-előfordulás és a „lidércfény”.
(Dr. Csiffáry Gergely) 37
- Id. dr. Gagyi Pálffy András, a kutató bányász
és a gyakorlati földtan kapcsolata. (Dr. Zelenka Tibor) 54
- 50 éves a pálházai perlitbánya. (Benke István)..... 62

Közlemények

- A rozsnói Szent Anna-kép a művészettörténeti szakirodalomban. (Közli: Hadobás Sándor) 75
- A Victoria Rt. mecseki szénbányáinak eladása
1895-ben. (Dr. Biró József) 81

Évforduló

- Emlékezés dr. Vastagh Gáborra. (Hadobás Sándor)..... 92

Archívum

- Szembratovics Sándor szakvéleménye a telkibányai
arany- és ezüstbányászatról. (Közli: Hadobás Sándor)..... 95

In memoriam

- Viktor Gyula (1933 – 2007). (Hadobás Sándor)..... 109
- Búcsú Barcsák Jánostól (1954 – 2007). (Hadobás Sándor) 116

Szakirodalom

- Reprezentatív könyv a selmeci kamaragrófok portréiról.
(Dr. Pandula Attila Csc.) 120
- Bányásztörténeti konferencia-kötet Rozsnóról.
(Hadobás Sándor) 126

A Bányászattörténeti Közlemények támogatói 2007-ben:

Magyar Bányászati Hivatal, Budapest

AB Hatvan Kavicstermelő és Forgalmazó Kft., Pécs

Colas-Északkő Bányászati Kft., Tarcsl

EDIAFILT Kovaföld Termelő és Feldolgozó Kft., Erdőbénye

Igrici-Kavics Bányászati és Kereskedelmi Kft., Miskolc

Mangán Bányászati és Feldolgozó Kft., Úrkút

OMYA Hungária Mészkefeldolgozó Kft., Eger

Perlit-92 Bányászati és Feldolgozó Kft., (Pálháza)

Köszönjük!